

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядається вплив сучасних інформаційних технологій і сучасних форм комунікації на свідомість людини. Зокрема роль Інтернету і ЗМІ як найбільших ресурсів, що сприяють швидкому і широкому поширенню різної інформації, в тому числі релігійної, і впливають на формування релігійної свідомості.

Ключові слова: релігійна свідомість, глобальний інформаційний простір, ЗМІ, Інтернет, «медіарелігійність».

Релігійна свідомість – це не тільки сукупність сформованих поглядів на Бога, світ, людину. Це і сам процес її формування: релігійна свідомість безперервно розвивається, вдосконалюється, змінюється разом зі світом.

У сучасному світі інформація стає невід’ємним елементом суспільного життя і фундаментальним ресурсом, що визначає його розвиток. Вплив інформаційних технологій носить глобальний характер і тепер найбільший обсяг інформації і духовних смислів людина отримує за допомогою технічних засобів, які її оточують і є джерелом знань, займаючи при цьому все більш важливу і помітну роль у житті суспільства. Це не може не позначитися як на буденній, так і на релігійній свідомості людини.

Актуальність теми полягає у тому, що на даний момент відбуваються значні соціокультурні зміни: руйнуються колишні системи цінностей, поступово формується глобальний інформаційний простір, який призводить до детериторіалізації релігії. Таким чином, поступово формується єдиний комунікаційний простір, який вбирає і об’єднує різні культурні, релігійні системи тощо. Сучасні електронні технології пропонують користувачам величезні можливості, аж до створення власних світів. Наслідки таких можливостей можуть бути самими різними.

Місце і простір релігійної комунікації – предмет особливого інтересу дослідників в останні роки, оскільки ця тема стає все більш актуальною і набуває нових форм та проявів. Питанням релігійної свідомості в інформаційному суспільстві була присвячена досить велика кількість робіт. Наприклад, таких авторів, як Г.С. Кисельов «Сучасний світ і нова релігійна свідомість», В.І. Воловик «Філософія релігійної свідомості», Д.М. Кошляков «Сучасна релігійність та її особливості», Ю.В. Рижов «Медіарелігійність: основа майбутньої релігії?», Й. Кунде «Корпоративна релігія», В.П. Баранников, Л.Ф. Матроніна «Динаміка релігійності в інформаційному суспільстві», Ю.В. Максимов «Сприйняття релігії в сучасному масовому кінематографі», Ерік Девіс «Техногнозис: світ, магія та містицизм в інформаційну епоху», Марк Дері «Швидкість уткання: кіберкультура на рубежі століть» та ін.

Метою дослідження є аналіз впливу інформаційного простору на релігійну свідомість людини і його трансформацію в сучасному світі.

Об’єктом дослідження є релігійна свідомість в інформаційному просторі.

Предметом дослідження є феномен трансформації релігійної свідомості в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Релігійна свідомість є одним з найважливіших компонентів духовно-моральної системи суспільства, який визначає духовні орієнтири населення. А оскільки вона формується поряд з іншими формами світської свідомості, тож важливими є питання про їх співісну-

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

вання та можливість поступового домінування однієї з них, виокремлення із загального ланцюга. Особливо це питання є важливим зараз, коли більшість країн є поліконфесійними та сучасне суспільство має безліч каналів, які здатні впливати на світогляд та свідомість людини (ЗМІ, мережа Інтернет тощо) [1].

На даний момент багато людей називають себе релігійними, оскільки вірять в існування Бога. А чи кожна віруюча людина є релігійною? Бути релігійним означає не просто признавати існування Бога, але і мати з Ним зв'язок, в якому віра та реальний релігійний досвід зливаються воедино. Кожна людина шукає цей зв'язок доступними їй засобами. Хтось в реальному просторі та в церкві, хтось у віртуальному, за допомогою Інтернету та засобів масової інформації.

Релігійна свідомість – свідомість, що відображає зв'язок між людиною і надприродними силами. Сама по собі свідомість людини є закономірним зв'язком особистості з навколишнім світом, відображена в системі: почуттєвих і розумових образів, мотивів, дій, переживань, ставлення до себе і оточуючих тощо. Специфіка релігійної свідомості полягає в її спрямованості на об'єкт віри. Вона є системоутворюючим елементом всієї релігійної соціальної підсистеми. На її основі виникає релігійна діяльність, а далі – релігійні організації.

Під впливом сучасних тенденцій з'являються нові грані у вивченні змін релігійної свідомості. Люди, котрі прагнуть набути релігійного досвіду в Інтернеті, не бачать різниці між сакральним та профанським світом, адже Інтернет – децентралізований, мультикультурний та безконтрольний простір.

Ю.В. Рижов вводить такий термін, як «медіарелігійність» [2]. Оскільки релігійна свідомість не може перебувати сама в собі, тому велика роль в її формуванні віддається почуттям, які разом з розумом формують наш світогляд.

Під «медіарелігійністю» автор розуміє специфічну область сучасної релігійності, яка була породжена медіакультурою, тобто всіма аудіовізуальними засобами (телебачення, радіо, Інтернет та ін.), які міцно увійшли в наше життя.

Тому необхідно розглянути, як змінилася людина та її свідомість після появи широких можливостей в її житті та яких трансформацій зазнало суспільство в практичній площині завдяки таким тенденціям. Дійсно, розширилися можливості релігійних структур у духовному впливі на соціальні групи населення, які здійснюються як традиційним шляхом (участью в житті церкви, через спілкування з віруючими та ін.), так і за допомогою тих форм і способів формування світогляду, які надає науково-технічний прогрес, розвиток сучасної цивілізації і культури [1]. Зараз більшість зареєстрованих релігійних організацій мають свою офіційну сторінку в мережі Інтернет, деякі навіть за допомогою новітніх засобів комунікації здійснюють місіонерську діяльність.

Технічний прогрес об'єднав Інтернет і релігію і підтвердженням тому може служити, наприклад, той факт, що Бенедикт XVI створив свій аккаунт у Твіттер під ніком «Pontifex» і на даний момент у нього майже 3 мільйони читачів. Навіть у самого Інтернету з'явився свій заступник, коли в 1999 році папа Іоанн Павло II офіційно назвав святого Ісідора Севільського покровителем користувачів комп'ютерів та Інтернету.

Тож сьогодні людство виділяє значну роль у своєму житті новітнім засобам комунікації і Ерік Девіс писав про це: «Народні і навіть утопічні надії, вкладені в інформаційну технологію, і в особливості в Інтернет, мають своїм джерелом глибоку віру в силу і цінність людської комунікації, її здатність долати кордони, хвилювати уми, надихати інтелект, а також одночасно розширювати і зміцнювати межі “я” і спільноти» [3].

Інформаційний простір за допомогою того, що є домінуючим елементом у формуванні світської свідомості, світогляду найчастіше за допомогою розташованих у ньому матеріалів,

дає ілюзію того, що будь-яку достовірну і якісну інформацію можна отримати тут і зараз, замінюючи все необхідне людині дистанційними, віртуальними пошуками. У зв'язку з останнім можна помітити появу в мережі Інтернет віртуальних церков, онлайн-каплиць та інших віртуальних культових місць. Таким чином, релігійна свідомість людини зміщує акценти і відбувається дезорієнтація і навіть примітивізація віри [1].

Загалом можна виділити такі види присутності Церкви в Інтернеті: сайти, спільноти, інтернет-церкви, трансляції, навчання. Найбільш відома у світі інтернет-церква – Life Church TV. Вона виникла у 1996 році в Оклахомі. Сьогодні ця церква має 15 реальних конгрегацій та 46 тисяч прихожан. Це друга за величиною релігійна спільнота в Сполучених Штатах Америки.

Такий вид Церков має назву «multi-site network churches», тобто це церкви, які проводять служіння не в одній будівлі, а в різних місцях і в різний час у межах однієї спільноти. Адепти такої Церкви вважають, що таким чином вони стають інтегрованими в існуючі культурний та суспільний контексти. Тепер вони не намагаються знайти відповідь на питання, як долучити людину до церкви, вони намагаються зробити церкву доступнішою та ближчою до людини і роблять це за допомогою Інтернету. Тобто це така собі концепція супутництва, коли людині нічого не нав'язується і вона самостійно вирішує – стати однодумцем чи обрати для себе інший варіант, піти інакшим шляхом.

У зв'язку з віртуалізацією духовного життя трансформується також тілесність, яка перетворюється у кібертілесність, адже зміна характеру реальності, в яку занурена людина, тягне за собою і зміни уявлень про тіло. Тіло людини в цьому кіберпросторі існує як конструкція зі спеціальних знаків бінарного коду, комбінації нулів та одиниць. Інтернет дає можливість створювати нескінченну безліч своїх Я-образів. Символічне зображення самого себе за допомогою картинок, вигаданих імені та історій дає користувачеві можливість грати різноманітні соціальні, гендерні ролі, проживати життя різних персонажів, уявлених як свої власні. При цьому набувають змін відносини в області «Я – Інший», так як у віртуальному просторі втрачається персональна ідентичність та існує ілюзія спільності, зближення з людьми, хоча насправді, виходячи в глобальну мережу, кожен з користувачів залишається наодинці з собою. До того ж втрачається адаптивна доцільність поведінки у навколишньому світі, адже візит, наприклад, до віртуальної каплиці та реальної Церкви має безліч відмінностей і потребує наявності знань та орієнтації у обраній адептом площині.

У свою чергу це говорить про те, що в умовах становлення інформаційного суспільства руйнується основа традиційної релігійності – цілісність етнокультурного буття, розвиваються і втрачають значення традиційні способи передачі соціально значимої інформації, що іменується зв'язком поколінь. В інформаційному суспільстві такий зв'язок мінімальний, оскільки сполучними факторами виступають віртуальні спільноти.

Таким чином, разом з вірою в Бога з'являється віра у технічний прогрес. Д.-А. Терьєн стверджує: «Немає жодної різниці між вірою в богів і вірою в науки і технології». І далі уточнює: «З часів промислової революції і, бути може, навіть з часів Ньютона ми розглядали техніку майже як другу релігію. Релігія покликана з'єднати нас з більш високим єдиним, ту ж саму утопічну мрію проповідує і техніка» [4].

Техногенна цивілізація дає змогу отримувати інформацію звідусіль і ще одним з таких засобів є набираючі оберти релігійні он-лайн радіостанції, які пропонують послухати християнську музику всіляких жанрів, а також транслюють передачі різної тематики: здоров'я, виховання дітей, дитячі передачі, передачі на богословські теми, проповіді тощо. Треба відзначити, що без уваги не залишився і великий пласт розважальної мережі у вигляді комп'ютерних ігор, які щедро використовують релігійну і окультно-містичну символіку.

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Все більш помітним стало, що в моду увійшли речі із зображенням хрестів і ця тенденція стосується одягу, жіночих прикрас та аксесуарів, тому навіть у сфері ринкового товарного виробництва і збуту знайшлося місце релігійній тематиці.

Саме у зв'язку з соціально-економічними змінами у світі та потребами суспільства з'являється таке поняття, як «корпоративна релігія», яке вводить Й. Кунде. «Я використовую слово “релігія”, тому що воно означає “зв'язувати разом у вірі”. Навряд чи можна виробити бачення майбутнього без віри» – пише в своїй книзі Кунде. Він впевнений, що будь-який бренд досягає найвищого успіху лише тоді, коли він перетворюється в «бренд-релігію». Одним з найбільш яскравих прикладів бренд-релігії автор називає торгову марку «Coca-Cola»: «Coca-Cola Company продовжує транслювати свою бренд-релігію, вона отримує все більш потужну опору. Кожен божий день нові “віруючі” встають на бік Coca-Cola. Віруючі, які допомагають відбиватися від конкурентів і перемагати в битві культур» [4]. Це говорить про те, що релігія у різних своїх проявах і розуміннях охоплює всі буттєві пласти.

Не стала винятком і художня література. Поширенню інформації релігійної тематики сприяє поява величезної кількості творів різних жанрів, які стають все популярнішими. У більшості з них відбувається підміна релігійних істин на вигадані, тому необізнаний споживач може стати ошуканим, сам того не усвідомлюючи. Але при цьому не варто думати, що не існує адекватної літератури, написаної компетентними людьми. Ерік Девіс у своїй книжці «Техногнозис: світ, магія і містицизм в інформаційну епоху» навів дуже цікавий приклад: «Коли історик релігії Мірча Еліаде висловлював своє невдоволення з приводу того, що “ми приречені дізнаватися про життя духу і пробуджуватися до нього через посередництво книг”, він не усвідомлював того, що цей живий дух є духом самих книг. Читання не може містити в собі релігійний досвід, але воно, безумовно, може каталізувати процес його отримання...» [3].

Важливим у розгляді трансформації релігійної свідомості є область аксіосфери інформаційного простору. Найбільш вдале пояснення цього поняття дав В.Н. Сагатовський, який визначив, що «аксіосфера – це сукупність цінностей, які є узагальненими і стійкими уявленнями про бажані блага і прийнятні способи їх отримання, в яких сконцентрований попередній досвід суб'єкта, на основі яких приймаються рішення про його подальшу поведінку. При такому розумінні аксіосфери система цінностей виступає фундаментальною підставою способу життя» [5].

Отже, які релігійні цінності пропонує нам сучасний інформаційний простір? Будучи масовим і загальнодоступним, він з неймовірною швидкістю поширює інформацію, яка набуває авторитету. При цьому, наприклад, Інтернет (децентралізований, мультикультурний і безконтрольний) виключає будь-яку відповідальність за ті знання, що ми набуваємо за його допомогою. Релігійна інформованість такого роду, як правило, носить фрагментарний та суперечливий (неоднозначний) характер. А ми знаємо, що саме релігійні знання формують відповідну поведінку віруючого, тому треба бути уважними до тієї інформації, яка нам пропонується.

Релігія визначає не тільки відносини людини з Богом і Церквою, але в тій чи іншій мірі регламентує відносини людей між собою як в стінах Церкви, так і за її межами.

В інформаційному ж просторі роль Церкви як провідника вчення та реалізуючої сили відторгається. Відторгнення традиційних форм у свою чергу призводить до свободи інтерпретації укоріненого матеріалу у відповідності зі своєю картиною світу і набором цінностей, як важливої форми індивідуальної творчості та самореалізації. Тобто людина не має цілісної картини та уявлення, а збирає до купи всю інформацію, котру має, як пазл і інтерпретує так, як вважає правильним. Таким чином, свобода адепта майже безмежна, поле

для його творчості також. Теоретично кожен може придумати «свого» бога, «свою» космогонічну і космологічну модель, ніби викладаючи мозаїку ідей, фактів, суб'єктивних відчуттів.

В цьому випадку саме Церква здатна допомогти у пошуках істини і стати інформаційним навігатором для людини, пропонуючи критерії, за допомогою яких вона зможе оцінювати та обирати для свого розгляду дані, матеріали без шкоди для себе.

Релігійна свідомість людини інформаційного суспільства синкретична, її основна тенденція полягає в тому, що вона являє собою суміш релігійних уявлень всіх епох і народів, «приправлену» образами казок і міфів, легенд, трилерів і фантазій (fantasy); вона не соборна: у кожній, нібито віруючій, голові свій особливий «коктейль». Цим компенсується втрата цілісності релігійної свідомості [6]. Входячи до віртуального простору, людина потрапляє в поле заданих альтернатив. Вона детермінована тією інформацією, що їй пропонується, хоча здається, ніби має неосяжну можливість вибору.

Таким чином, можна зробити висновки, що інформаційний простір давно сприймається усіма як невід'ємний і закономірний етап розвитку світової цивілізації. Сучасний світ перетворюється на світ без кордонів як просторових (географічних), так і дієвих. Щоб не відставати від інших сфер людської діяльності та йти в ногу з часом, релігія освоює сучасні комунікації та робить все можливе, щоб утримати темп розвитку наукового прогресу, що призводить до суттєвих змін способу та сутності релігійного життя суспільства.

Навколишнє середовище стає все більш урбаністичним, але одне залишається незмінним – це бажання реалізації духовних потреб. І тут кожен обирає свій шлях. Хтось віддає дань існуючим тенденціям і шукає всі відповіді на питання в віртуальному просторі. А хтось шукає стрижень у постійно змінюваному світі і їм стає традиція та більш приземлені форми релігійного життя.

Релігійність в системі глобального інформаційного суспільства не втрачає свого значення, але трансформується та набуває нової якості. Людина, що черпає знання про світ з безлічі розрізнених, часом випадкових джерел, не тільки не володіє цілісним баченням світу, але і втрачає власну ідентичність. А коли це стосується духовної складової життя, то наслідки набувають ще більших масштабів.

Орієнтуючись на придбані за допомогою ЗМІ, Інтернету знання, людина стає хиткою у своїх позиціях і легко змінює одні переконання на інші, інакше розставляє пріоритети і слідує за різними авторитетами. Саме інформаційний простір, через який людина отримує релігійні уявлення (формує релігійну свідомість), виступає в якості призми, що приводить до його нового бачення та оцінок.

Поступово Homo Sapiens починає перетворення в новий вид – e-homo. Утворюється так звана інформаційна комп'ютерна соціалізація, що має певну специфіку порівняно з традиційною формою передачі соціального досвіду. Можливості інформаційного простору стають майже безмежними, важливим залишається те, як людина їм користується. За якими критеріями відбирає для себе той чи інший матеріал, замінює реальний світ віртуальним, чи робить можливим їх співіснування. Треба пам'ятати, що тільки дистанційне та он-лайн спілкування і практики ніколи не зможуть сформувати всебічно гармонійно розвинену особистість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранников В.П. Динамика религиозности в информационном обществе / В.П. Баранников, Л.Ф. Матронина // Социологические исследования. – 2004. – № 9. – С. 102-107.
2. Дэвис Э. Техногнозис: миф, магия и мистицизм в информационную эпоху / Э. Дэвис. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2008. – С. 53-54, 373.
3. Дери М. Скорость убегаия: Киберкультура на рубеже веков / Дери М. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2008. – С. 83-129.

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

4. Дрей К.В. Трансформація релігійної свідомості в інформаційному просторі сучасного суспільства / К.В. Дрей // Дні філософського факультету. Міжнародна наукова конференція : тези доповідей, 16 – 17 квітня 2013, м. Київ. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – Ч. 5. – С. 168-170.
5. Кунде Й. Корпоративная религия / Кунде Й. – СПб. : Стокгольмская школа экономики, 2004. – 267 с.
6. Рыжов Ю.В. Медиарелигиозность: основа будущей религии? / Ю.В. Рыжов // Человек. – 2006. – № 4. – С. 119-126.
7. Сагатовский В.Н. Деятельность как философская категория/ В.Н. Сагатовский // Философские науки. – 1978. – № 2. – С. 49.

Е.В. Дрей

Трансформація релігійного свідомості в сучасному інформаційному суспільстві

В статті розглядається вплив сучасних інформаційних технологій і сучасних форм комунікації на свідомість людини. В частині роль Інтернету і СМІ як найбільших ресурсів, що сприяють швидкому і широкому поширенню різної інформації, в тому числі релігійної, і сприяють формуванню релігійного свідомості.

Ключевые слова: релігійне свідомість, глобальне інформаційне простір, СМІ, Інтернет, «медіарелігійність».

K. Drey

Transformation of Religious Consciousness in the Modern Information Society

The article is focused on the influence of modern information technologies and modern forms of communication on the religious consciousness. In particular, the role of Internet and mass media to the formation of the religious consciousness.

Key words: religious consciousness, global information space, Internet, mass media, «media-religiousness».

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013.